

Att forska med känsla?

Kennet Granholm

Etnografisk forskning aktualiserar frågeställningar som inte är lika uppenbara i många andra metodologiska inriktningar. Etnografen arbetar i direktkontakt med sitt forskningssubjekt, och detta medför både fördelar och nackdelar, tillgångar och problem. Forskaren som nöjer sig med att göra dokumentforskning går säker för den berg-och-dalbanefärd som fältforskning kan utgöra, både på gott och ont. Etnografen står framför utmaningen att tampas med levande, tänkande och framför allt kännande individer (se Gothóni 1995, 2000). Utan tvekan kommer bibliotekets relativa säkerhet stundvis att kännas väldigt lockande. Etnografisk forskning består förstås inte enbart av problem. Ofta blir fältforskningen en stark och positiv upplevelse, ett minne att värna om. För att inte helt glömma bort de akademiska målen med etnografien får jag kanske lov att nämna den unika insyn fältforskningen ger i ett forskningsområde. På fältet får forskaren uppleva sådant som inte går att läsa sig till i några böcker eller manuskript. Ibland är också etnografien det enda sättet att få tillräckligt med information om ett forskningsfält.

Forskaren som ger sig ut på fältet för mera omfattande studier måste finna sig i att få nya upplevelser, befinna sig i en främmande omgivning och tampas med känslor både av positiv och av negativ art. Känslor som infinner sig i den etnografiska processen är centrala för den förståelse som skall inhämtas på fältet. De egna känslorna får inte sopas undan och glömmas utan de behöver reflekteras över. Likaså skall informanternas känslor uppmärksammas och beaktas. En etnografisk förståelse som inte tagit dessa faktorer i beaktande är högst troligen kall och ointressant. (se t.ex. Gothóni 1995, 2000).

I min forskning kring den mörkmagiska orden Dragon Rouge (se Granholm 2005) har etnografien varit väldigt central. Att bedriva etnografisk

forskning i praktiken visade sig vara ett långt mera problematiskt projekt än vad diverse handböcker i ämnet hade berett mig på. Tillsammans med insikter om själva fältet väcktes också tankar och funderingar kring teoretiska, metodologiska och terminologiska frågor som cirkulerar kring bedrivandet av etnografisk forskning. I denna artikel behandlar jag dessa tankar och funderingar och tar i beaktande de roller som känslor har i etnografisk förståelse.

Deltagande observation

Deltagande observation är ett nyckelord i etnografi. Låt oss smaka på orden. Deltagande. Observation. Vad innebär dessa? Kort uttryckt betyder det att forskaren deltar samtidigt som han/hon observerar. Det verkar enkelt och oproblemiskt, men sanningen är långt därifrån. Särskilt i religionsantropologiska studier av nyandliga rörelser¹ finns det implicita regler för vad korrekt och inkorrekt deltagande innebär, regler som dessutom är flytande. Borde deltagande undvikas i situationer som inte direkt berör frågeställningarna i en given forskningsansats? Gör forskaren fel ifall han/hon tar del av sina informanternas personliga angelägenheter, och blir involverad i deras liv på ett djupare plan? Deltar etnografen för litet ifall han/hon väljer att inte ta del av annat än det som direkt berör frågeställningarna i det egna forskningsföretaget? De här är inga enkla frågor att besvara, och de svar man får påverkas starkt av forskningsobjektets natur, omständigheter, frågeställningar, och inte minst etnografens person och intressen.

Vad innebär då observation, inom etnografisk forskning? Observation antyder en distans, en situation där en utomstående person relativt passivt och obemärkt följer andra personers förehavanden. Även i observationen ingår en hel del uttalade regler. Vad bör man inte observera, var går gränsen där man kränker en annan människas integritet? Är det ett problem ifall det finns något som inte kan observeras? Det finns förstås tillfällen när man inte tillåts in i vissa situationer och därmed inte kan observera.

¹ Se Lührman 1989, York 1995 och Lindquist 1997 för studier där antropologisk metod har använts för att undersöka nyandliga rörelser.

t.ex. i initiatoriska rörelser är det sannolikt att man som oinitierad inte får tillträde till initiationsceremonier (se t.ex. Granholm 2005, 59, 188, 229). Andra tänkbara situationer är riter eller andra evenemang där enbart personer av ett kön får närvara och man råkar tillhöra det andra könet. Rent forskningsetiskt måste informanterna också få behålla något privat. Det är helt enkelt inte möjligt att följa en människa i exakt allt denne har för sig.

Om deltagande indikerar aktivitet och observation passivitet innebär det att forskaren förväntas vara både aktiv och passiv då han/hon bedriver deltagande observation.

Delaktighet

Etnologen Magnus Öhlander diskuterar olika nivåer av deltagande och observation. Han menar att forskaren kan fokusera på observation, och delta enbart passivt, han/hon kan både delta och observera, eller så kan han/hon enbart delta (Öhlander 1999, 74-77). Realiteterna ute på fältet är dock inte så enkla och förutsägbara som handböckerna ibland låter förstå (se t.ex. Eriksen 2000, 27). Forskaren kanske inte har möjlighet att välja sin nivå av deltagande och observerande. Deltar forskaren för lite känner sig kanske informanterna obekväma med forskarens närvaro och deltar han/hon för mycket kan observerandet bli lidande. Huvudpoängen, enligt min mening, är ändå ganska simpel. Deltagande observation bör gå smidigt till, åtminstone så smidigt som det är möjligt för en främmande person som skall närma sig en obekant kulturell kontext. Forskaren kanske gör klokt i att inleda med huvudsakligt deltagande, för att lära känna fältet och sina informanter. Deltagandet inbegriper ju i sig ett slags observerande.

Ett ord som kanske borde införas i diskussionen är delaktighet. Detta ord implicerar ett mera aktivt och jämställt närmandesätt, som på basis av min erfarenhet beskriver fältforskning mera korrekt. Forskaren ute på fältet är delaktig i sina informanters liv och sysslor och informanterna är delaktiga av forskarens verksamhet som forskare. Genom att använda en term som delaktighet kunde man kanske undvika en del begränsande implikationer som kommer med på köpet när man använder begrepp som härstammar från antropologins ungdom, som t.ex. deltagande observation. Delaktighet ger mera utrymme för forskaren ute i fältet. Det faktum

att forskaren påverkar sitt fält framstår klarare och måste därmed tas upp i behandling. Samtidigt innebär detta att forskaren kan röra sig friare ute på fältet. Också för informanterna är delaktighet ett bättre begrepp. Forskaren är ju trots allt inte ensam om att skapa sin forskning och ett begrepp som delaktighet erbjuder informanten en större roll. Informanterna är delaktiga i forskningen på samma sätt som forskaren är delaktig i informanternas sysslor. Härmed framstår det klart att informanterna även är medskapare till den slutgiltiga forskningen, även om det är forskaren som analyserar, behandlar data och författar forskningsrapporten.

"Insiders" och "outsiders"

Det talas om "insiders" och "outsiders" inom etnografi och antropologi. En fråga som man i det sammanhanget kunde ställa är: Hur hållbara är dessa kategorier i modern urban etnografi, där forskaren kanske inte skiljer sig särskilt mycket från sina informanter. Ett belysande exempel ger Billy Ehns bok "Universitetet som arbetsplats" (Ehn 2001) och Ehns och Orvar Löfgrens senare verk "Hur blir man klok på universitetet?" där författarnas egen arbetsmiljö undersöks (Ehn & Löfgren 2004). I detta fall fanns det ju ingen egentlig skillnad på etnograf och informant. Likheterna är inte lika uppenbara i etnografisk forskning kring nyandliga rörelser, men de går ändå enkelt att finna. Särskilt i nypaganistiska rörelser är det typiskt att deltagarna, de "troende", har en bakgrund inom universitetsvärlden, normalt just inom de humanistiska ämnen som etnografen hör hemma i. Kanske har den nyandligt lagda personen sökt sig till dylika ämnen på universitetet just på grund av sitt andliga intresse, eller kanske har studierna i humaniora inspirerat dessa personer att ägna sig åt nyandlig aktivitet (se t.ex. Gothóni 2000). Forskare som Jan Svanberg (Svanberg 2003) har visat att antropologisk forskning *de facto* har inspirerat religionsbildning. Detsamma gäller sannolikt en mängd besläktade akademiska ämnen.

Ett begreppspår med lång historia inom fältforskning, och som även spritt sig vidare ut inom människovetenskaperna är termerna emic/etic (se Harris, Headland & Pike 1990 för en utförlig diskussion om ämnet). Begreppsparet introducerades av Kenneth L. Pike i verket *Language in Relation to a Unified Theory of the Structure of Human Behavior* som gavs ut

i tre delar mellan åren 1954 och 1960. Pike hävdade att det finns två perspektiv som kan anammas i studiet av mänskliga kulturer, nämligen ett fokus på de kategorier och betydelser som är meningsfulla i den studerade kulturen (emic) och ett fokus på de kategorier och betydelser som är meningsfulla för forskare. Pike hämtade brepparet från lingvistikens begreppspar phonemic/phonetic. (Lett 2006). Begreppen används ofta synonymt med beskrivningar inifrån och utifrån, informanternas egna förståelser och vetenskapliga abstraktioner (se Eriksen 2000, 38). Liksom fallet är med många andra begrepp bygger emic/etic – distinktionen upp dikotomier som är något begränsande och som indikerar skillnader där de kanske inte nödvändigtvis finns. Om vi tar nutida alternativandlighet som ett exempel ser vi snabbt bristerna i ett emic/etic tänkande. Källorna för nypaganismen går att finna i de vetenskapsområden som studerat den kulturella människan, t.ex. religionsvetenskapen, antropologin, folkloristiken, etnologin och arkeologin (se Svanberg 2003). De begrepp som används inom nypaganismen är även de lånade från vetenskapen. Om då innebörderna i ett begrepp som schamanism övertagits från vetenskaplig forskning blir uppdelningen i emic och etic något problematisk. Detta gällde även mitt forskningsfält Dragon Rouge, där mina informanter övertagit ett flertal av de begrepp som de använde, och de meningar som sattes i begreppen, från vetenskap. Detta gällde också så fundamentala saker som betydelserna i orden magi och religion (se Granholm 2005).

Även det omvända gäller. De nya begrepp och betydelser som forskare infört i en disciplin har ofta övertagits från informanter. Vi kan åter ta termen schaman som exempel. Ursprungligen användes det av ett sibiriskt folk för att beteckna deras specifika religiösa experter. Termen övertogs av vetenskapsmän och användes för att beteckna likartade religiösa former i kulturellt orelaterade områden. Alltså blir emic till etic och sedan åter emic. Givetvis måste begrepp som används av forskaren för att beskriva något definieras tydligt, och ofta på ett annat sätt än informanterna skulle göra. Ändå har vi fall som t.ex. min forskning där ett begrepp som vänstra handens väg (se Granholm 2005, 27-28) helt enkelt inte definierats inom akademiska sammanhang tidigare. Då är forskaren helt enkelt tvungen att

låna av sina informanter då han/hon skapar en definition. Att definiera ett begrepp som den vänstra handens väg på ett totalt annorlunda sätt än informanterna skulle ju inte vara särskilt klokt.

Över till tolkningar och analyser, nämligen informanternas tolkningar av sina egna sysslor och forskarens analyser av dessa. Emic och etic igen. Det är klart att det finns en skillnad mellan dessa två olika beskrivningar av en och samma sak, annars vore väl vetenskapen onödig. Men är det meningen att beskrivningarna skall vara så totalt olika att de aldrig kan mötas? Jag tänker nog mig att informanterna i normala fall skall kunna känna sig någorlunda bekanta med forskarens beskrivningar. Fallet var möjligen ett annat i antropologins och sociologins ungdom då forskarens informanter ansågs befinnas på ett totalt annat intellektuellt och utvecklingsmässigt plan än forskaren själv, och forskaren därmed kunde göra analyser som informanterna i sina vildaste fantasier inte skulle kunna förstå.

Gästskap

Kravet på objektivitet hos forskaren står bakom indelningen i "insider" och "outsider" kategorierna, där en fundamental skillnad görs mellan etnografen och dennes informanter. Religionsvetaren Graham Harvey föreslår att Guesthood, gästskap, kunde vara ett mera användbart begrepp (Harvey 2004). Gästskap innehåller som begrepp inte samma starka antydningar och dikotomier som "insider"-/outsider" kategorierna. Forskaren som gäst besöker sina informanter och står samtidigt både utanför och innanför. Medan forskaren som "outsider" implicerar ett hierarkiskt förhållande där forskaren observerar från ovan, avskild och distanserad från informanterna, antyder gästskap ett förhållande som är mera jämställt. Forskaren befinner sig på fältet på sina informanters villkor och lär sig som nykomling, som gäst, de spelregler som finns på fältet. Med detta närmandesätt slipper man också en del andra problem som ett kategoriskt åtskiljande mellan etnograf och informant orsakar. Särskilt inom religionsantropologin uttrycks ibland en oro för att forskaren skall "go native", det vill säga att forskaren blir så starkt involverad i den studerade kulturen att han/hon identifierar sig med den och inte längre är kapabel att observera utan känslomässig investering. Min kommentar till detta är

att en forskare alltid kommer att påverkas av sin forskning och sitt fält. I mitt tycke är det här ett förhållande som är både nödvändigt och positivt. Här kunde man tillämpa Gadammerska termer om en "horisonternas sammansmältning" (Gadamer 1997, 147-155) där forskaren i sin förståelse av det studerade integrerar denna förståelse i sin tidigare världssyn. En antropolog som upplevt ett annat samhällssystem, och förstått det, kommer inte att betrakta det samhällssystem som han/hon kommit från på exakt samma sätt längre.

Forskaren påverkar förstås också fältet. Det finns en vits som låter oss veta att en infödingsfamilj består av mamma, pappa, barn, mor- och farföräldrar och en antropolog. Fallet är kanske inte riktigt så extremt när det gäller forskning i nyreligiositet men inte så långt ifrån. Särskilt nypaganska grupper är ofta väldigt små, ett tiotal människor kan tänkas delta på en normalstor grupps möten och tillställningar. Om då fältforskaren utgör 10-20% av gruppens sammansättning tror väl ingen att dennes närvaro skulle vara en totalt trivial faktor i ekvationen. Forskarens närvaro styr också situationen på andra vis. Även om forskaren skulle vara relativt passiv i en situation, t.ex. stå en bit längre borta och enbart observera, påverkar dennes närhet fältet. Om forskaren inte är väldigt bekant är det sannolikt att informanterna inte känner sig lika bekväma och avslappnade. Det kan också tänkas att extra besvär görs för att göra obekanta saker mera förståeliga, om informanterna avsiktligt eller oavsiktligt försöker översätta saker och ting för forskaren.

Gästskap och "horisonternas sammansmältning" för oss också in på frågan om distans och närhet i etnografisk forskning. Skall forskaren vara distanserad till sina informanter, så att riktiga relationer aldrig uppstår? Här vill jag citera Michael Agar:

it is hard to 'do science' with people you like; it is also hard to 'do science' with people you do not like; if you do not care one way or the other, it is hard to 'do science' because you do not understand enough about the people you do science with (Agar 1980, 18)

Då forskaren eller dennes informanter inte är robotar utan kännande människor kommer relationer av olika slag alltid att uppstå i lyckad etnografi (Granholm & Svanberg 2004, 79). Ifall sådana inte uppstår har

etnografin misslyckats på någon punkt. Därmed är det inte ett problem att etnograf och informant blir vänner eller ovänner, så länge som denna vänskap eller reservation inte leder till en situation där forskningsresultat avsiktligt förvanskas och fakta döljs. Givetvis måste dessa relationer reflekteras över och tas i beaktande då analysen görs.

Fältet och dess forskare

Är då människovetenskapernas nära anknytning till religionsbildning, som jag diskuterade tidigare, ett problem för akademiska ämnen som studerar världsåskådningar. Båda ja och nej. Teologer tenderar att vara teologiskt inriktade när de studerar tro och livssyn, filosofer har säkert några filosofiska förebilder som inspirerat deras ståndpunkter och kvinnovetare är ofta feminister. Gör detta deras forskning sämre eller mindre värd? Det skulle åtminstone inte jag vilja påstå. Problemet tycks vara på tapeten inom forskning där fokus ligger på marginella religioner och andligheter, som inte nödvändigtvis är små när det gäller medlemsantal men marginaliserade i relation till traditionell religion. Farhågan som brukar komma till uttryck går ut på att man är rädd att forskarens objektivitet skulle lida. Objektivitet är ett vidare problem som jag kommer att diskutera senare, men det intressanta i detta fall är ändå att det tycks finnas en uppenbar maktaspekt i denna kritik – åtminstone för den som är villig att se den.

Forskarens andliga och politiska läggningar blir problematiska när de stiger in i det akademiska arbetet och blir styrande. När en forskare har en politisk agenda i sin forskning, eller starkt känner att en viss form av andlighet är bättre än andra, riskerar forskningen att lida. Akademisk forskning har vissa spelregler som bör följas, ifall forskningen skall förbli akademisk, och då får inte religiösa eller politiska preferenser hindra ett gott arbete.

Alla har vi dock våra preferenser, saker som vi ogillar och saker som vi gillar mera än andra. Givetvis påverkar dessa högst personliga ting forskningen. Om en forskare t.ex. starkt ogillar att vistas ute i naturen, att campa, kommer hans/hennes upplevelser av en fältforskning som förutsätter en veckolång vistelse i skogen att färgas av denna avsky för camping. Å andra sidan kommer denna upplevelse också att var långt starkare och minnesvärd än för en forskare för vilken skogsvistelser är vardagsmat. På

samma sätt påverkar upplevelser som man starkt uppskattar forskningen på ett liknande sätt. Situationer som för forskaren känns ointressanta påverkar kanske mest av allt. Dessa situationer kommer ju forskaren inte att notera nämnvärt, medan en annan forskare som skulle ha upplevt situationen som väldigt intressant kanske skulle kanske ha behandlat situationen utförligt i en forskningsrapport. Återigen gäller det att agera reflexivt. Forskaren måste känna till sina benägenheter, tycken och avskyn och kunna tillägga dem till ekvationen. Endast på detta sätt kan maximalt neutral och rättvis forskning göras.

Erfarenheter och kommunikation

På många sätt påverkar alltså fältet forskaren, men resultaten styrs också av forskarens tidigare erfarenheter. Särskilt etnografi styrs väldigt mycket av forskarens tidigare erfarenheter och förståelser, och av de relationer som uppstår på fältet. Det är inte så att materialet upptäcks. Materialet skapas av forskaren i samarbete med informanterna. Det finns inte två etnografer som någonsin kommer att få exakt samma material, och de får följaktligen inte heller samma resultat.

Etnografisk forskning kan ses som en vetenskapligt medveten dialogisk process, som är styrd av betingelser och regler som även i mera vardagliga sammanhang härskar över mänskliga relationer. De metoder som används på fältet, deltagande observation, halvstrukturerad intervju, och allt annat de kallas kan även benämnas under en mera generell och allmängiltig rubrik: kommunikation. Vare sig man sitter ner för en officiell intervju, småpratar kamratligt eller följer med informantens verksamhet är det hela som sker kommunikation. Kommunikation har förstås vissa regler, som forskaren i sin socialisering förmodligen har lärt sig – ifall vi utgår från antagandet att forskaren i fråga har social kompetens. Och man kunde väl tillägga att detta är den första och mest grundläggande kvalitet som en fältforskare måste ha för att överhuvudtaget kunna bedriva fältforskning. Forskaren måste vara lyhörd för de normala mänskliga signaler som informanten ger, och kunna svara på dem på ett kompetent sätt. På detta sätt skiljer sig inte en intervju från ett normalt samtal. I etnografi som bedrivs i främmande kulturer kan dessa signaler vara svårtydda för en forskare som

inte är bekant med de sociala regler som finns i det utforskade samhället. I forskning som bedrivs på hemmaplan är fallet sällan detta. I många fall tenderar informanter att se forskaren som expert betar sig därmed på ett underlägset sätt (se Eriksen 2000, 25-26). Forskaren gör också gott i att komma ihåg att det är informanten som är expert på just det området som är under undersökning, och ifall informanten verkar osäker är det kanske inte en dum idé att påminna denna om detta faktum.

Objektivitet vs. subjektivitet

Detta för oss in på frågan om objektivitet kontra subjektivitet. Jag vill hävda att "objektiv forskning" är ett förlegat begrepp, åtminstone inom människovetenskaper. Vad innebär objektivitet? En ordboksdefinition beskriver objektivitet som "expressing or dealing with facts or conditions as perceived without distortion by personal feelings, prejudices, or interpretations" (M-W 2006a). Är det någon som tror sig vara kapabel till detta? Som människor är vi helt enkelt oförmögna att förbigå våra känslor, tolkningar och förförståelser när vi varseblir och uppfattar saker och ting. Det är genom dessa verktyg som vi har möjlighet att uppnå förståelse. Humanvetenskaper är ju trots allt i hög grad tolkande vetenskaper, och då blir forskarens erfarenheter och tidigare förståelser viktiga instrument (se te.x Gothóni 1995, 2000).

Ifall objektivitet är uteslutet måste vi falla tillbaka på subjektivitet. Subjektiv är definierat i ordboken som något "modified or affected by personal views, experience, or background" (M-W 2006b). Det gäller dock inte att helt sonika hänge sig åt alla sina preferenser, utan att tänka på dem så att man når fram till ett balanserat omdöme. Nyckelordet är reflexiv subjektivitet (se Ehn & Klein 1994 för diskussion kring reflexivitet). I forskningsprocessen bör forskaren reflektera över sina ståndpunkter och identifiera sina förförståelser. På detta sätt kan man i största möjliga mån undvika att förvränga sitt material. Härmed torde politiska och religiösa preferenser inte längre utgöra ett lika stort problem. En mycket större fara för att våldföra sig på ett material uppstår när en forskare tror sig vara objektiv och inte reflekterar över alla de faktorer hos den forskande personen själv som trots allt spelar en roll i processen.

Känslor och förståelse

Känslor och förståelse, som är temat för denna bok, är viktiga nyckelord i humanvetenskaperna. Känslor uppstår i fältforskning precis som i all annan mänsklig verksamhet, och de uppstår hos både forskare och informant. Här har vi återigen en faktor som är gemensam för alla parter i en fältforskningsprocess. I min egen fältforskning upplevde jag en mångfald av olikartade och ofta väldigt starka känslor. Jag minns tydligt det känslosvall som jag upplevde i februari 2001 då jag just hade inlett min fältforskning, 5 minuter innan jag officiellt skulle inleda min första deltagande observation för doktorandstudierna. Jag satt vid en tunnelbanestation i Stockholm och väntade på att träffa mina informanter för första gången. Jag hade skrivit en magisteravhandling om Dragon Rouge redan tidigare så jag kände till organisationen och dess verksamhet relativt väl. Ändå hade jag inte riktigt kunna förbereda mig på att verkligen träffa de personer jag hade skrivit om, och som jag nu skulle skriva mera om. Jag såg framför mig skräckscenarion där detta viktiga första möte skulle gå fasanfullt fel och det hela skulle resultera i ett öde värre än döden. Efter den korta inledande nervositeten gick allt förstås bra och den känsla som då erfors var en stor glädje. Denna berg- och dalbana av känslor fortsatte en lång väg in i min fältforskning och jag tror att detta är bekanta upplevelser för var och en som någonsin bedrivit fältforskning (se Copp & Kleinman 1993, 3-6). Dessa känslor, både de positiva och de negativa är viktiga för forskningsprocessen. Även om målet med etnografi är att få veta något om saker och ting som ligger utanför oss lär etnografen oss nästan lika mycket om oss själv. Denna självkänedom är också viktig för att kunna utföra tolkningar, och uppnå en förståelse för fältet.

Även informanternas känslor är viktiga i forskningen, både att ta i beaktande och lära sig av. I min fältforskning fanns det t.ex. situationer där jag upplevde att vissa av mina frågor väckte motstridiga känslor. Via att identifiera dessa reaktioner, som inte var uttalade utan visade sig som små signaler vanliga för mänsklig kommunikation, kunde jag förstå att ett visst ämnesområde var känsligt. I dessa situationer kunde jag förklara mina intentioner med frågorna och ställa om dem på så sätt att de inte kändes obekväma. Därmed kunde jag gå vidare på sätt som tillät mig en

ännu djupare inblick i den värld jag forskade i. Hade jag inte snappat upp dessa signaler kunde det mycket väl ha hänt att jag staplat vidare på ett okänsligt sätt. I bästa fall hade jag missat något väsentligt i forskningsområdet, i värsta fall totalt alienerat informanten i fråga. Ifall man inte tar informanternas känslor i beaktande stänger man enkelt forskningsfältet för sig, och för att påpeka det uppenbara: man betar sig på ett forskningsetiskt tvivelaktigt sätt.

Forskningsetik

Forskningsetik är förstås en viktig fråga inom all forskning, men särskilt mycket på tapeten i fältforskningssituationer där forskaren arbetar i nära anknytning till personer som studeras. En grundregel inom etnografisk forskning är att informanterna är medvetna om att de undersöks (se t.ex. Eriksen 2000, 26). Forskning där man forskar i det dolda, med informanter som är omedvetna om sina roller som informanter, blir resultaten ofta sämre än då forskaren ärligt uppger sina intentioner (se Richardson 1991, 64-70; Shaffir & Stebbins 1991, 2-3, 16-17; Granholm & Svanberg 2004, 80; Granholm 2005, 52). I exemplet med Billy Ehns bok om universitetsvärlden som jag nämnde tidigare kände hans medarbetare sig utnyttjade och exploaterade. De kände att Ehn hade spionerat på dem utan deras vetskap. Detta är ett belysande exempel. Då etnografisk forskning genomfördes med informanter som aldrig kom att få se resultaten av forskningen uppdagades inte problem som dessa. Forskaren kunde bekvämt sitta i sitt akademiska elfenbenstorn och skriva så gott som vad han ville om sina informanter. Faktum är att i dagens läge går detta inte för sig, även om vi skulle bortse från de uppenbara etiska problemen i detta närmandesätt. Särskilt inom forskning som gäller nyandlighet kommer informanterna att vara bland de första människor som läser den färdiga rapporten. Faktum är också att informanterna har investerat mycket tid och energi i forskningen och har rätt att kräva att bli presenterade på ett balanserat sätt. Detta innebär givetvis inte att informanterna har rätt att diktera vad som får och inte får stå i rapporten, akademisk forskning har trots allt sina spelregler. Poängen är att forskningen knappast kan lida av

att informanterna får ta del av rapporten och ge sina synpunkter på den. Ifall de studerade inte alls kan känna igen sig i de personer som porträtteras i forskarens skrift är det väl trots allt väldigt sannolikt att forskaren missat och missförstått sitt forskningsfält på något sätt.

Förståelse är ju trots allt målet med humanistisk forskning och då kan vi inte heller bortse från respekt. Vi måste respektera våra informanter och vårt forskningsfält. Man får fråga sig vad poängen med att göra forskning är ifall man saknar respekt för sitt fält. Väldigt troligt är ju då också att vi missar poänger som är centrala för fältet. Med detta menar jag inte att vi måste älska vårt fält. En alltför stor, blind förtjusning för fältet är inte heller det bra. Forskaren måste vara kapabel att se fältet i sin helhet, och detta inbegriper både positiva och negativa sidor. Respekt handlar om just detta. Inte att upphöja fältet till skyarna, eller att sänka ner det till de djupaste hålorna², utan att bemöta det som ett område som är värt att tas på allvar – och det är väl sannolikt därför man fastnat för just sitt specifika fält från första början.

Avslutning

Denna artikel har behandlat ting som hör fältforskning till, ting som hör vardagsliv till. Fältforskning är egentligen inte svårt, men samtidigt är det bland det svåraste en ung forskare kan tänkas göra. I etnografi håller forskaren på saker och ting som hör det normala, vardagliga livet till – dock på mera medvetna och reflekterade sätt (se Öhlander 1999, 73; Granholm & Svanberg 2004, 75). Att ett anteckningsblock eller en bandspelare finns med spelar egentligen inte en större roll. Det viktigaste som måste komma ihåg är respekt, förståelse och empati. Trots att forskaren har ett specifikt mål, att lära sig så mycket som möjligt om ett visst område, får dessa sociala regler inte glömmas. Jag betonar inte vikten av dem för att det handlar om att vara eller framstå som en trevlig människa – genom att följa dessa generella riktlinjer har man den bästa chansen att komma någonvart i fältet. Genom att respektera informanterna och identifiera

² Tidigare schamanismforskning har tenderat att romantisera sitt forskningssubjekt (se Svanberg 2003). Se Hammer 2001 för en studie där forskningssubjektet däremot nedskattas.

deras roll i forskningsprocessen gör man helt enkelt bättre vetenskap. Förståelsen blir mera total, och därmed blir tolkningen mera kompetent.

För att sammanfatta de viktigaste poängerna i denna artikel: begrepp som objektivitet, "insider" och "outsider", och i vidare bemärkelse deltagande observation, var kanske entydigare och hållbarare i ett skede då etnografen var kulturellt, utbildningsmässigt, klassmässigt och maktmässigt klarare distanserad från sina informanter. Begrepp som reflexiv subjektivitet, gästskap och delaktighet är möjligen lämpligare termer då etnografen och hans/hennes informanter befinner sig på en mera jämlik nivå – något som i mitt tycke är värt att sträva efter i dagens forskning, och något som dagens forskningssubjekt och arbetet på fältet tycks kräva.

Litteratur

- Agar, Michael A. (1980): *The professional stranger. An informal introduction to ethnography*. New York: Academic Press.
- Copp, Martha A. & Sherryl Kleinman (1993): *Emotions and fieldwork*. London: Sage (Qualitative Research Methods Series 28.)
- Ehn, Billy (2001): *Universitetet som arbetsplats. Reflektioner kring ledarskap och kollegial professionalism*. Lund: Studentlitteratur.
- Ehn, Billy & Barbro Klein (1994): *Från erfarenhet till text. Om kulturvetenskaplig reflexivitet*. Stockholm: Carlsson.
- Ehn, Billy & Orvar Löfgren (2004): *Hur blir man klok på universitetet?* Lund: Studentlitteratur.
- Eriksen, Thomas Hylland (2000): *Små platser – stora frågor. En introduktion till socialantropologi*. Nora: Nya Doxa.
- Gadamer, Hans-Georg (1997): *Sanning och metod: I urval. Urval, inledning och översättning av Arne Mellberg*. Göteborg: Daidalos.
- Gothóni, René (1995): "Becoming the pilgrim to be interviewed". I: *Sunden's Role-Theory - An impetus to contemporary psychology of religion*. Red. Nils G. Holm och J.A. Belzen. Åbo: Åbo Akademi (Religionsvetenskapliga skrifter 27.), s. 27-45.
- Gothóni, René (2000): *Attitudes and interpretations in comparative religion*. Helsingfors: Finska Vetenskaps societeten
- Graham, Harvey (2004): "Performing and constructing research as guesthood in the study of religions". I: *Anthropologists in the field. Cases in participant observation*. Red. Lynne Hume och Jane Mulcock. New York: Columbia University Press, s. 168-182.

- Granholm, Kennet (2005): *Embracing the dark. The magic order of Dragon Rouge - Its practice in dark magic and meaning making*. Åbo: Åbo Akademi University Press.
- Granholm, Kennet & Jan Svanberg (2004): "Deltagande observation i teori och praktik". I: *Metodkompassen - kulturrevetarens metodbok*. Red. Lena Marander-Eklund, Ruth Illman och Blanka Henriksson. Åbo: Åbo Akademi (Religionsvetenskapliga skrifter 61.), s. 71-91.
- Hammer, Olav (2001): *Claiming knowledge: Strategies of epistemology from Theosophy to the New Age*. Brill: Leiden
- Harris, Marvin & Thomas Headland, Kenneth L. Pike [red] (1990): *Emics and etics. The insider/outsider debate*. London: Sage.
- Lett, James (2006): "Emic/etic distinctions".
<http://faculty.ircc.edu/faculty/jlett/Article%20on%20Emics%20and%20Etics.htm> hämtat 18.4.2006.
- Lindquist, Galina (1997): *Shamanic performances on the urban scene. Neo-shamanism in contemporary Sweden*. Stockholm: Stockholm University Department of Anthropology.
- Luhrman, Tanya (1989): *Persuasions of the witch's craft. Ritual magic and witchcraft in present-day England*. Oxford: Blackwell.
- M-W (2006a): "Objectivity". <http://www.m-w.com> hämtat 6.4.2006.
- M-W (2006b): "Subjectivity". <http://www.m-w.com> hämtat 6.4.2006.
- Richardson, James T. (1991): "Experiencing research on new religions and cults. Practical and ethical considerations". I: *Experiencing fieldwork. An inside view on qualitative research*. Red. William B. Shaffir och Robert A. Stebbins. London: Sage, s. 62-71.
- Shaffir, William B. & Robert A. Stebbins (1991): "Introduction". I: *Experiencing fieldwork. An inside view on qualitative research*. Red. William B. Shaffir och Robert A. Stebbins. London: Sage, s. 1-24.
- Svanberg, Jan (2003): *Schamantropologi. I gränlandet mellan schamanforskning och neoschamanism*. Åbo: Åbo Akademi.
- York, Michael (1995): *The emerging network. A sociology of the New Age and neopagan movements*. Oxford: Rowman & Littlefield.
- Öhlander, Magnus (1999): "Deltagande observation". I: *Etnologiskt fältarbete*. Red. Magnus Öhlander och Lars Kaijser. Lund: Studentlitteratur, s. 73-88.